

Буковинський Адріан Йосипович

*Кандидат філософських наук, докторант кафедри соціальної
філософії, філософії освіти та освітньої політики*

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова (м. Київ, Україна)

<https://orcid.org/0009-0003-9786-7961>

e-mail: ukradrian@gmail.com

ФЕНОМЕН МІГРАЦІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ

Резюме

У статті здійснено соціально-філософський аналіз феномену міграції як багатовимірного процесу, що істотно впливає на демографічну безпеку України. Підкреслено, що міграція має не лише кількісно-демографічний, а й глибокий антропологічний, морально-етичний і ціннісний виміри. Розглянуто внутрішню та зовнішню міграцію, феномен втрати дому, соціальні та культурні трансформації, викликані вимушеним переміщенням під час екзистенціальної війни. Обґрунтовано, що демографічна безпека є похідною не тільки від чисельності населення, а й від якості соціальних зв'язків, моральної цілісності суспільства та потенціалу родини як інституції.

Проаналізовано внутрішню та зовнішню міграцію українців, феномен внутрішньо переміщених осіб, втрату дому як символічний й онтологічний простір, а також трансформацію ідентичності мігранта в умовах соціальної дезорієнтації та невизначеності. Показано, що вимушене переміщення руйнує усталені соціальні зв'язки, послаблює інститут сім'ї, змінює репродуктивну поведінку та підриває механізми міжпоколіннєвої спадкоємності.

Встановлено, що з позицій соціальної філософії міграція інтерпретується водночас як виклик і як потенційний ресурс оновлення, що потребує формування нової гуманістичної парадигми, заснованої на принципах відповідальності, гідності та включеності. Узагальнено, що подолання

демографічної кризи можливе лише за умови поєднання управлінських рішень із глибинним переосмисленням ціннісних основ суспільного розвитку.

Ключові слова: міграція; демографічна безпека; соціальна філософія; внутрішньо переміщені особи; екзистенціальна криза; ідентичність; гуманізм; трансформація.

Вступ

Міграційні процеси в сучасному світі набули системного й довготривалого характеру, перетворившись на один із визначальних чинників соціальних і демографічних трансформацій. Для України ця проблема має особливо гострий характер у зв'язку з поєднанням тривалих тенденцій депопуляції, масової трудової міграції, внутрішнього переміщення населення та зовнішнього біженства, спричинених війною. У таких умовах міграція перестає бути лише соціально-економічним або демографічним явищем і постає як комплексний виклик демографічній безпеці держави, соціальній цілісності суспільства та антропологічним основам людського буття.

Переважаюча частина сучасних досліджень міграції зосереджена на кількісних показниках — масштабах переміщень, віковій структурі мігрантів, впливі на ринок праці та соціальні видатки. Водночас поза належною увагою часто залишаються ціннісні, морально-етичні та екзистенціальні виміри міграції, зокрема феномен втрати дому, трансформація ідентичності, руйнування соціальних зв'язків і ослаблення інституту сім'ї. Такий редукціоністський підхід унеможливорює цілісне осмислення демографічної кризи та її довгострокових наслідків для суспільного розвитку.

Особливої актуальності проблема набуває в умовах екзистенціальної війни, коли вимушене переміщення мільйонів громадян супроводжується не лише фізичною втратою життєвого простору, а й кризою належності, довіри та соціального визнання. Внутрішня й зовнішня міграція впливають на репродуктивну поведінку, змінюють сімейні та культурні моделі, поглиблюють фрагментацію суспільства й посилюють ризики втрати людського та інтелектуального потенціалу. За цих умов демографічна безпека дедалі більше залежить не від статистичних параметрів, а від якості соціальної солідарності, здатності суспільства до інтеграції та відтворення смислів.

У зв'язку з цим постає потреба в соціально-філософському осмисленні міграції як багатовимірного феномену, що дозволяє вийти за межі інструментального управління населенням і розглянути міграційні процеси крізь призму гідності людини, відповідальності держави та перспектив гуманістичного розвитку. Саме така постановка проблеми відкриває можливість комплексного аналізу впливу міграції на демографічні процеси та

формування концептуальних засад демографічної безпеки України в сучасних умовах.

Соціально-філософський вимір міграції представлений у працях низки класичних і сучасних мислителів. Г. Арендт аналізує досвід біженців і апатридів як радикальну форму «втрати світу», коли людина позбавляється не лише правового статусу, а й публічного простору визнання та політичної суб'єктності (Arendt, 1973). Ю. Габермас розглядає міграцію крізь призму проблеми включення мігрантів у публічну сферу та кризи соціальної інтеграції в сучасних суспільствах (Habermas, 1989). П. Рікер акцентує увагу на наративному характері ідентичності, що дозволяє інтерпретувати досвід мігранта як розрив і водночас переосмислення життєвої біографії в умовах переміщення (Ricoeur, 1992).

Український науковий дискурс зосереджується на аналізі міграційних процесів у контексті демографічної кризи, глобалізації та війни. Значний внесок у дослідження вимушених переміщень зроблено О. Малиновською, яка розглядає внутрішню та зовнішню міграцію українців як системний виклик для національної міграційної політики та державної спроможності в умовах війни (Малиновська, 2022; Малиновська, 2018). У працях П. Боровика акцентується вплив глобалізаційних процесів на характер міграційних потоків і трансформацію соціально-економічних структур (Боровик, 2020). Демографічні та цивілізаційні наслідки війни для України розкрито у дослідженнях С. Пирожкова та Н. Хамітова, де підкреслюється екзистенціальний характер сучасної кризи та потреба формування нового гуманістичного бачення розвитку суспільства (Пирожков, Хамітов, 2025; Хамітов, 2023).

Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що попри значну кількість праць, присвячених окремим аспектам міграції, залишається недостатньо розробленим її цілісний соціально-філософський вплив на демографічну безпеку як інтегральну характеристику якості суспільного буття. Переважна увага приділяється емпіричним показникам або інституційним механізмам регулювання, тоді як антропологічні, ціннісні та моральні наслідки міграційних процесів потребують глибшого теоретичного узагальнення. Це зумовлює необхідність подальшого соціально-філософського аналізу міграції як ключового чинника трансформації демографічних процесів в Україні.

Методи дослідження

Провідним у дослідженні є соціально-філософський метод, за допомогою якого міграція розглядається не лише як форма просторового переміщення населення, а як екзистенційна подія, що трансформує ідентичність, соціальні зв'язки та ціннісні орієнтації особистості й спільноти. Цей метод дав змогу виявити антропологічні та моральні наслідки міграції для

демографічної безпеки. Системний підхід використано для аналізу міграції як елементу складної соціально-демографічної системи, у якій взаємодіють демографічні показники, інституційні механізми, культурні норми та соціальні практики. Це дозволило простежити взаємозв'язок між міграційними процесами, станом інституту сім'ї, репродуктивною поведінкою та соціальною солідарністю. З метою осмислення історичної зумовленості сучасних міграційних процесів застосовано історико-філософський метод, який дав змогу реконструювати еволюцію уявлень про міграцію, біженство, дім і громадянство у філософській думці та співвіднести їх із сучасними українськими реаліями. Герменевтичний метод використано для інтерпретації філософських текстів і концепцій (зокрема праць Г. Арендт, Ю. Габермаса, П. Рікера, Х. Йонаса), а також для аналізу смислових структур понять «втрата дому», «ідентичність», «гідність», «відповідальність», що є ключовими для розуміння міграційного досвіду. Порівняльний метод застосовано для зіставлення внутрішньої та зовнішньої міграції, а також різних моделей регуляції міграційних процесів і підходів до демографічної безпеки в національному та глобальному контекстах. Застосування зазначених методів у сукупності дало змогу розкрити вплив міграції на демографічні процеси не лише на рівні кількісних змін, а й у вимірі цінностей, ідентичності та соціальної відповідальності, що є принципово важливим для осмислення перспектив демографічної безпеки України.

Результати дослідження

Міграція у XXI столітті набула надзвичайної актуальності як глобальне явище, що визначає конфігурацію націй, трансформує структури громадянства, порушує питання культурної ідентичності, моральної відповідальності, соціальної справедливості та екзистенціальної безпеки. У соціальній філософії міграція постає як багаторівнева подія, що поєднує зовнішні чинники (війна, бідність, переслідування) з внутрішніми станами особистості (страх, надія, втрата, пошук). Г. Арендт наголошувала, що мігрант — це не просто людина без документів, а людина без місця в світі, якого визнають як людську істоту з правами [1]. Це не лише географічна перемішуваність, а й моральна та політична дезорієнтація.

У соціальному вимірі міграція — це відповідь на кризу стабільності, яка стосується не лише матеріальних умов, а й символічного порядку. Люди, які залишають рідні домівки, розривають не лише просторові, а й ціннісні зв'язки. Вони входять у стан так званої «транслокальної ідентичності», в якій жодне місце не є остаточно рідним, і водночас людина намагається зберегти фрагменти попередньої ідентичності у новому контексті [2].

Зміна ідентичності мігранта часто проходить через процес культурного конфлікту — або конфлікту між старим і новим, або роздвоєння між

належністю до минулого і прагненням інтегруватися в теперішнє. Як зазначав П. Рікер, ідентичність не є стабільною даністю, вона формується через наратив — через розповідь про себе, яка потребує слухача [3]. Але мігрант часто позбавлений «слухача», втрачає простір для самопрезентації, що створює ефект екзистенціальної порожнечі.

Міграція також руйнує або істотно змінює соціальні зв'язки. Родинні, дружні, професійні зв'язки, які є основою соціального капіталу, втрачають свою ефективність або перестають існувати. Міграція вимагає створення нових зв'язків у новому середовищі, однак вони часто поверхневі, інструментальні, нестабільні. У цьому аспекті особливо актуальним є поняття публічної сфери за Ю. Габермасом [4] — як простору раціонального діалогу. У реальності мігранти часто залишаються поза межами такої сфери: їхній голос не почутий, їхня присутність — умовна.

І, нарешті, екзистенціальний вимір міграції розкривається в пошуку безпеки — не лише фізичної, а й онтологічної. Х. Йонас писав про імператив відповідальності, який полягає в обов'язку зберегти умови для людського життя [5]. Міграція — це спроба зберегти саме ці умови, коли рідна країна перестає гарантувати виживання. Однак у новому просторі людина стикається з новою небезпекою — втрати себе як особистості, інструменталізації, приниження. Таким чином, феномен міграції у соціально-філософському контексті — це драматичне переплетення втрат і надій, свободи і страху, нових можливостей і глибокої дезорієнтації. Додатково, міграційні процеси не можна зрозуміти без урахування структурних викликів глобалізації. Як зазначає П. Боровик, глобалізація змінює як масштаби, так і якість міжнародної мобільності, зокрема через нові канали комунікації, економічну нерівність і трансформацію ринку праці [6].

Пояснення причин міграції не обмежується лише матеріальними стимулами чи безпековими факторами. У соціально-філософському контексті необхідно розглядати ті глибокі духовні, ціннісні й світоглядні передумови, що спонукають людей залишати свої домівки й шукати інше середовище для реалізації життєвого потенціалу.

У класичній моделі «push-pull» чинники поділяються на ті, що виштовхують з країни походження (війна, бідність, репресії), і ті, що притягують до країни призначення (економічні перспективи, політична стабільність, культурна відкритість). Проте така модель є редукційною, оскільки ігнорує той факт, що людина — це не лише споживач ресурсів, а насамперед суб'єкт, що шукає сенс, гідність, визнання. Ще одним важливим аспектом є критичний аналіз мотивацій до міграції. Як підкреслює Хаген-Цанкер, чинники міграції охоплюють не лише класичні «push-pull» моделі, а й гнучкі стратегії домогосподарств у відповідь на ризики та невизначеність [7]. Глибші ціннісні мотивації включають прагнення до свободи, пошук

ідентичності, намагання жити в середовищі, де поважають людину як особистість.

Ціннісні «фактори виштовхування» в українському контексті включають втрату довіри до інституцій, корупцію, відчуття безперспективності, відсутність соціальної мобільності. Світоглядний вакуум, викликаний крахом старих ідеологій, теж позначається на бажанні шукати альтернативу за межами країни. Особливо це стосується молоді, яка не бачить у суспільстві дієвих моделей самореалізації.

Водночас «фактори притягання» в країнах призначення — це не лише вищі зарплати чи рівень життя, а й можливість жити в умовах поваги до прав людини, мати доступ до чесного правосуддя, вільної освіти, гідної праці. Такі суспільства, як зазначає Х. Йонас [5], створюють передумови для відповідального майбутнього — і саме це приваблює мислячу частину мігрантів.

Таким чином, міграція — це не лише втеча від небезпеки, а пошук ціннісного простору. Людина шукає не просто нову країну, а нову духовну домівку, де вона буде прийнята не як статистична одиниця, а як суб'єкт історії. Також необхідно враховувати сучасні тенденції трудової міграції, викладені у праці Кастлза, де Хааса та Міллера, які показують, як трудова міграція перетворюється на стійкий структурний елемент світової економіки та впливає на політику, ідентичність і соціальну інтеграцію [8]. Це створює нове уявлення про міграцію як духовний шлях, а не лише як географічний рух. І саме в такому розумінні соціальна філософія дає ключ до осмислення причин і перспектив сучасних міграційних процесів.

У контексті демографічної безпеки України міграція виступає не лише кількісним викликом, а насамперед глибокою антропологічною проблемою, яка зачіпає основи людського буття, його репродуктивну поведінку, родинні моделі та культурну спадкоємність. Втрата людського капіталу через міграцію — це не просто статистика, а втрата потенціалу до творення, збереження і трансляції сенсів. Люди, які могли б бути активними носіями національного проекту, залишають країну або не повертаються.

Один із найбільш болючих аспектів — це феномен так званого «витоку мізків», тобто відтік інтелектуалів, науковців, інженерів, освітян, які могли б формувати нову якість життя в Україні. Ці люди — носії не лише знань, а й соціальної відповідальності, професійної етики, гуманістичних орієнтирів. Їхня відсутність означає уповільнення модернізації суспільства, розрив поколіннєвого передання досвіду, фрагментацію культурного поля. Як підкреслює Х. Йонас, без відповідальної еліти жодне демократичне суспільство не здатне забезпечити тривалу стабільність і передбачуваний розвиток, оскільки саме ця еліта формує моральні стандарти, інституційну довіру та стратегічне бачення майбутнього.

Міграція також чинить руйнівний вплив на сімейні структури. Коли один або обидва з батьків працюють за кордоном, діти часто залишаються на піклуванні інших родичів або самі по собі. Такий формат «розщепленої» родини руйнує міжособистісну довіру, послаблює ідентичність дитини, ускладнює її соціалізацію. У цьому сенсі йдеться не лише про демографічну втрату, а й про виховання наступних поколінь у стані емоційної незахищеності.

Ще одним виміром є зменшення мотивації до народження дітей у мігрантів — особливо жінок, які адаптуються до нових ціннісних моделей, орієнтованих на індивідуальне самоздійснення, а не на материнство. Це створює нові тренди у демографічній поведінці: пізні пологи, відмова від дітей, одностаттєвість або добровільна бездітність. У глобальному вимірі це може здаватися нормою, але в умовах демографічної кризи України — це ще один крок до стагнації.

Міграція також створює ефект «втрати дому» — не лише фізичного, а й символічного. Людина, яка покидає рідну землю, втрачає простір ідентифікації, що особливо глибоко позначається на молоді. Вони інтегруються в інші суспільства, засвоюють інші норми, втрачаючи зв'язок із культурним кодом нації. Це породжує розрив між поколіннями, коли діти мігрантів більше не ототожнюють себе з батьківщиною батьків, і отже — не повертаються.

У підсумку, демографічна криза, зумовлена міграцією, — це криза антропологічна: втрата глибинної основи людського співіснування, ослаблення інституту сім'ї, трансформація життєвих цінностей, втрата відчуття історичної належності. І саме соціальна філософія здатна окреслити горизонти подолання цієї кризи — через відновлення довіри, гідності, солідарності та смислотворення.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) стали одним із наймасштабніших соціальних явищ в Україні з початком війни у 2014 році, а особливо — після повномасштабного вторгнення у 2022-му. Проблематика ВПО виходить за межі правового або адміністративного регулювання і потребує глибшого осмислення з позицій соціальної філософії, оскільки торкається питань справедливості, ідентичності, гідності, належності та безпеки.

Згідно з оцінками міжнародних організацій, понад 5 мільйонів українців стали ВПО у межах своєї країни. Це люди, які втратили не лише житло, а й соціальні ролі, професійне середовище, локальну ідентичність. Вони не просто змінили місце проживання — вони були викоренені з усталеного світу, який забезпечував їм базову онтологічну стабільність. У термінах Г. Арент, це «втрата світу», коли людина більше не має місця, де її історія, біографія та голос мають значення [1].

Соціальна філософія дозволяє розглядати феномен ВПО як виклик «соціального контракту». Особливий акцент ми робимо на проблемі вимушених переміщень в умовах екзистенціальної війни, які, за словами О. Малиновської, стали іспитом для здатності української держави діяти ефективно в умовах граничної кризи і водночас — викликом для побудови нового балансу між свободою пересування та соціальною відповідальністю [9]. Якщо під час війни й подальшого повоєнного відновлення держава не здатна гарантувати громадянину безпеку, житло, можливість працювати і бути визнаним як суб'єкт, то сам характер громадянства піддається сумніву. У цьому сенсі ВПО в Україні виявилися не лише жертвами війни, а й випробуванням для держави — тестом на спроможність реалізувати основоположні обов'язки перед своїми громадянами [4]. При цьому українська держава повинна не просто турбуватися про матеріальне забезпечення постраждалих від війни та їх психологічну реабілітацію, слід органічно інтегрувати їх у повноцінне суспільне життя, сприяти розвитку суб'єктності й моральної самосвідомості громадян — розвитку особистісного потенціалу народу [10].

Особливої уваги заслуговує досвід приймаючих громад. У багатьох регіонах України сформувалися потужні горизонтальні мережі солідарності — волонтерські ініціативи, місцеві ради, освітні інституції. Ці прояви соціального капіталу стали відповіддю на кризу з боку низу, що підтверджує наявність у суспільстві глибоких моральних резервів. Проте одночасно виникали й випадки дискримінації, недовіри до переселенців, побоювань щодо конкуренції за ресурси — що вказує на складну динаміку між «своїми» і «чужими» навіть у межах єдиної нації [11].

Ще одним філософським аспектом є питання ідентичності ВП. О. Люди, які втратили дім, часто не можуть «вкоренитися» в новому середовищі. Вони перебувають у стані проміжності — ні повністю не інтегровані в нову громаду, ні здатні повернутися до попереднього стану. Це створює ситуацію подвійної травми: фізичної (через втрату життєвого простору) і символічної (через втрату статусу, визнання, майбутнього).

Таким чином, внутрішня міграція — це не просто переміщення людей у межах країни, а глибока соціально-філософська проблема. Вона ставить питання: що означає бути частиною суспільства? Де проходить межа між включенням і виключенням? Як зберегти людську гідність у стані екзистенціального викорінення? І найголовніше — чи здатна держава створити умови, в яких тимчасове переміщення не перетворюється на постійну втрату майбутнього?

Зовнішня міграція українців у час війни є одним із найбільш масштабних та багатовимірних процесів, який несе у собі цілий спектр демографічних, економічних, культурних та етичних викликів. Цей феномен

поєднує класичну економічну і трудову міграцію з масовим біженством, переміщенням матерів із дітьми, а також мобілізаційною міграцією молодих чоловіків до країн, де вони почуваються в більшій безпеці.

По-філософськи цей рух не може бути пояснений виключно раціональними категоріями. Ідеться не лише про втечу від війни, а й про пошук нового сенсу, нового майбутнього, у якому можна було б реалізувати себе як особистість. Ганна Арендт зазначала, що людина, яка втрачає дім, стає «голою людиною» — позбавленою контексту, захисту, публічного визнання [1]. Саме так почуваються багато українських біженців, опинившись у нових країнах без знання мови, правового статусу, підтримки родичів.

Одним із ключових викликів є те, що зовнішня міграція — це водночас і втеча, і можливість. Для багатьох вона стає єдиним шансом врятувати життя, забезпечити безпеку дітям, зберегти гідність. Але разом із тим це — розрив: з батьківщиною, культурою, родинними зв'язками. Соціальна філософія розглядає це як «травму переходу» — не лише фізичного, а й ціннісного, коли людина змушена обирати між життям і лояльністю, між родинним спадком і новим шансом на виживання.

Важливим аспектом є й те, що багато з тих, хто виїхав, не планують повертатися. Цьому сприяє як невизначеність війни, так і стабільність приймаючих країн. Тут постає питання «витоку майбутнього» — молоді, освіченої, дітородної частини населення, яка могла б стати основою відновлення країни, але вже будує нове життя деінде. Це явище не є унікальним для України, але в наших умовах має критичне значення, оскільки йдеться про потенціал цілого покоління.

Також слід враховувати моральну двозначність ситуації: у багатьох європейських країнах українців приймають із великою емпатією та солідарністю, але водночас існують латентні форми відчуження, побоювання, сегрегації. У деяких контекстах підтримка українців є радше політичним жестом, ніж проявом справжньої інтеграції. Людина відчуває себе «тимчасовою» у світі, що не поспішає стати її домом. Це формує стан подвійної недовіри — і до нової системи, і до власної історичної перспективи повернення.

У цьому контексті зовнішня міграція постає не лише як геополітична проблема, а як виклик гуманістичному мисленню. Як зберегти ідентичність у новому світі? Як підтримувати зв'язок із батьківщиною, не втрачаючи нових можливостей? Як передати дітям пам'ять про країну, яка залишилася десь там, у минулому? Ці питання не мають однозначної відповіді, але саме в них прихована істина: демографічна безпека — це не лише питання чисел, а й питання душ, свідомостей і смислів.

Регулювання міграційних процесів у сучасному світі зазвичай розглядається з позицій права, безпеки, управління населенням та контролю за кордонами. Проте соціальна філософія пропонує іншу перспективу — вона закликає бачити в мігранті не лише об'єкт обліку чи загрозу стабільності, а передусім людину, яка потребує визнання, включення, гідного ставлення та можливості реалізувати свій потенціал.

Філософ Г. Йонас у своїй концепції «етики відповідальності» закликав до глобального мислення у сфері збереження умов для людського буття [5]. Цей підхід вимагає, щоб політика щодо мігрантів базувалась не лише на прагматичних, а й на моральних засадах. Це означає визнання за кожною особою — незалежно від її правового статусу — базової гідності, яка має бути забезпечена в діалозі з державними і суспільними інституціями.

Соціальна філософія також ставить питання про формування «простору солідарності», у якому відносини між приймаючим суспільством і мігрантами будуються на основі довіри, відкритості та взаємоповаги. Ю. Габермас [4] підкреслює, що легітимність державної політики виникає лише там, де є місце для раціонального публічного обговорення. У контексті розробки державної політики заслуговує уваги концептуальна розробка О. Малиновської, яка акцентує на потребі регіонального підходу до формування національної міграційної політики, зокрема у світлі євроінтеграційних процесів [12]. Міграційна політика, відповідно, має включати голос самих мігрантів, враховувати їхній досвід і бачення, а не лише оцінки фахівців та чиновників.

Особливу увагу варто приділити духовному та культурному виміру регуляції. Як показує досвід країн із високим рівнем інтеграції, ефективність міграційної політики значною мірою залежить від здатності суспільства створити умови для культурного самовираження переселенців. Це включає право на мову, релігію, традиції, сімейний стиль життя. Якщо людина змушена повністю відмовитися від власної ідентичності заради адаптації — така інтеграція є формою асиміляції, яка може породити конфлікти.

У контексті України важливо не лише координувати політику щодо внутрішньо переміщених осіб або біженців, а й формувати довгострокову стратегію, засновану на антропоцентризмі. Це означає, що головною метою міграційної політики має бути не лише безпека або контроль, а створення таких умов, у яких мігрант відчуває себе частиною спільноти — не з примусу, а за внутрішнім переконанням.

З цієї перспективи регуляція міграції перетворюється на філософське завдання. Вона передбачає не лише розробку інструментів, а й переосмислення цінностей: чи є наше суспільство відкритим? Чи здатне воно визнавати іншого не як загрозу, а як можливість для збагачення? Чи можемо ми будувати взаємини, в яких гідність буде важливішою за кордони?

Відповіді на ці запитання формують не лише майбутнє міграційної політики, а й тип цивілізації, до якої ми прагнемо. У світі, де переміщення людей є реальністю, що лише посилюється, саме соціальна філософія здатна надати необхідну глибину для осмислення, переосмислення і людського регулювання цих процесів.

Міграція як довготривалий та інтенсивний процес має безпосередній вплив на перспективи демографічної безпеки України. У цьому контексті соціально-філософський аналіз дозволяє поглянути глибше — не лише на рівень втрат населення чи вікову структуру, а на ті ціннісні, моральні та культурні аспекти, які визначають якість людського капіталу та здатність суспільства до відновлення.

По-перше, демографічна безпека залежить не лише від кількості населення, а від його інтеграційного потенціалу — здатності людей жити разом, підтримувати одне одного, довіряти, будувати родини, виховувати дітей. Масова міграція, як внутрішня, так і зовнішня, серйозно підриває цю основу: вона фрагментує суспільство, створює нові лінії розмежування між тими, хто залишився, і тими, хто виїхав або перемістився. Соціальна філософія вказує на необхідність відновлення солідарності як базового ресурсу безпеки [5], оскільки лише через горизонтальні зв'язки довіри та взаємної підтримки можливо подолати фрагментацію і сформувати єдине ціннісне поле для всіх громадян.

По-друге, демографічна безпека в умовах постійної втрати молоді та інтелектуального ресурсу вимагає не просто управлінських рішень, а глибинного переосмислення цінностей. Чи є Україна місцем, де людина може реалізувати себе? Чи пропонує вона перспективу, що варта того, аби залишатися? Як наголошує Йонас [7], тільки суспільство, що бере на себе відповідальність за майбутнє, може вважатися стабільним. Якщо молодь не бачить сенсу залишатися, проблема не лише в зарплатах, а в гідності, довірі, культурній інфраструктурі та здатності суспільства забезпечити самореалізацію — тобто у самому способі організації соціального життя, який потребує радикального переосмислення.

По-третє, майбутнє демографічної безпеки залежить від сім'ї як інституції, що здатна відтворювати не лише населення, а й моральний порядок. Війна, вимушена міграція, втрати — усе це трансформує уявлення про шлюб, батьківство, материнство. Але якщо держава буде підтримувати не лише економічну, а й моральну реабілітацію родини, вона отримає стратегічний ресурс стабілізації. Соціально-філософський аналіз дає змогу побачити в родині не лише елемент приватного життя, а центр суспільного відновлення.

По-четверте, демографічна безпека можлива лише за умови формування нової моделі гуманізму — гуманізму, який не просто пом'якшує

страждання людей і народів, а унеможлиблює їх [13]. Цей новий гуманізм має бути не теоретичною конструкцією, а живою практикою, в якій цінується кожна людина — незалежно від її місця проживання, досвіду, мови, статусу. Здатність приймати внутрішніх переселенців, повертати емігрантів, забезпечувати рівні права — ось показники зрілого суспільства. І якщо Україна прагне відновлення, то саме ці критерії мають лягти в основу її політик.

Загалом, соціально-філософська оцінка впливу міграції на демографічну безпеку України дозволяє зняти редукаціоністський фокус із цифр і перейти до осмислення глибинних основ буття спільноти. Без відновлення сенсів, солідарності, родини, довіри — неможливо досягти ні стабільності, ні зростання. Тому виклики, які несе міграція, мають стати основою не для страху, а для нового мислення: мислення відповідальності, гідності та розвитку.

Висновки

У межах соціально-філософського аналізу встановлено, що міграційні процеси мають не лише кількісно-демографічні, але й глибокі онтологічні, ціннісні та морально-етичні наслідки для українського суспільства. Війна, внутрішня і зовнішня міграція, втрата дому, ідентичності, спільноти — все це визначає нові виклики для формування демографічної безпеки держави.

Міграція постає як феномен, у якому поєднуються матеріальні, культурні та екзистенціальні виміри буття людини. Через призму соціальної філософії вона розглядається як процес втрати і пошуку нового сенсу, нового місця в суспільстві, нових моделей солідарності. Проблема демографічної безпеки виходить за межі простого статистичного обліку населення і стає питанням гуманістичного вибору.

Міграція трансформує сімейні структури, культурні коди, перспективи повернення та відбудови країни. Внутрішньо переміщені особи, біженці, трудові мігранти — усі вони стають носіями нових ідентичностей, нових досвідів і водночас — нових потреб. Це потребує від держави не лише політичної волі, а й нової філософії солідарності, відповідальності й довіри.

Демографічна безпека України можлива лише за умови утвердження нового гуманізму, в якому кожна людина — незалежно від свого статусу, переміщення чи життєвого вибору — є цінністю. Лише через поєднання філософського, політичного й соціального вимірів можливо забезпечити умови, у яких міграція перестане бути загрозою і стане ресурсом розвитку.

Список посилань

1. Arendt, H. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1973.
2. Sassen, S. *Expulsions: Brutality and Complexity in the Global Economy*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014.
3. Ricoeur, P. *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
4. Habermas, J. *The Structural Transformation of the Public Sphere*. Cambridge, MA: MIT Press, 1989.
5. Jonas, H. *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. Chicago: University of Chicago Press, 1984.
6. Боровик, П. І. Міграційні процеси в умовах глобалізації: виклики та можливості. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020.
7. Hagen-Zanker, J. *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. ODI Working Paper. London: Overseas Development Institute, 2015.
8. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. London: Macmillan International Higher Education, 2019.
9. Малиновська, О. А. Вимушені переміщення українців у контексті війни: перші уроки для національної міграційної політики. Стратегічні пріоритети, 3(64), 2022. С.14 — 35.
10. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Розвиток українського народу в часи екзистенціальної війни і повоєнного відновлення. Вісник НАН України. 2025, № 5. С. 11-23.
11. Bauman, Z. *Wasted Lives: Modernity and Its Outcasts*. Cambridge: Polity Press, 2004.
12. Малиновська, О. А. Міграційна політика України: глобальні виклики та регіональні особливості. Київ: НІСД, 2018.
13. Khamitov, N. *The War in Ukraine and the new Humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of history of the 21st century*. Sofia: KIBEA Publishing. 2023.

References

1. Arendt, H. (1973). *The origins of totalitarianism*. Harcourt Brace Jovanovich.
2. Bauman, Z. (2004). *Wasted lives: Modernity and its outcasts*. Polity Press.

3. Borovyk, P. I. (2020). Migration processes in the context of globalization: Challenges and opportunities. Ptukha Institute for Demography and Social Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine.
4. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2019). The age of migration: International population movements in the modern world (6th ed.). Macmillan International Higher Education.
5. Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society (T. Burger, Trans.). MIT Press. (Original work published 1962)
6. Hagen-Zanker, J. (2015). Why do people migrate? A review of the theoretical literature (ODI Working Paper). Overseas Development Institute.
7. Jonas, H. (1984). The imperative of responsibility: In search of an ethics for the technological age. University of Chicago Press.
8. Khamitov, N. (2023). The war in Ukraine and the new humanism: David versus Goliath. Meta-anthropology of the history of the 21st century. KIBEA Publishing.
9. Malynovska, O. A. (2018). Ukraine's migration policy: Global challenges and regional specifics. National Institute for Strategic Studies.
10. Malynovska, O. A. (2022). Forced displacement of Ukrainians in the context of war: First lessons for national migration policy. Strategic Priorities, 3(64), 14 – 35.
11. PyrozHKov, S. I., & Khamitov, N. V. (2025). The development of the Ukrainian people during the existential war and postwar recovery. Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine, (5), 11 – 23.
12. Ricoeur, P. (1992). Oneself as another. University of Chicago Press.
13. Sassen, S. (2014). Expulsions: Brutality and complexity in the global economy. Harvard University Press.

Adrian Bukovynskyy

*PhD in Philosophy, Doctoral Candidate at the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education, and Educational Policy*

Dragomanov Ukrainian State University (Kyiv, Ukraine)

<https://orcid.org/0009-0003-9786-7961>

e-mail: ukradrian@gmail.com

THE PHENOMENON OF MIGRATION AND ITS IMPACT ON DEMOGRAPHIC PROCESSES

Abstract

The article presents a socio-philosophical analysis of migration as a multidimensional phenomenon that significantly affects Ukraine's demographic security. It is emphasized that migration has not only a quantitative demographic dimension but also profound anthropological, moral-ethical, and axiological aspects. The study examines internal and external migration, the phenomenon of internally displaced persons, the loss of home as a symbolic and ontological space, as well as the social and cultural transformations caused by forced displacement during an existential war.

It is shown that forced migration disrupts established social ties, weakens the institution of the family, transforms reproductive behavior, and undermines mechanisms of intergenerational continuity, which collectively have a negative impact on demographic security. The article substantiates that demographic security depends not only on population size but also on the quality of social relations, the moral integrity of society, and the potential of the family as a fundamental social institution.

From the perspective of social philosophy, migration is interpreted simultaneously as a challenge and as a potential resource for social renewal, the realization of which requires the formation of a new humanistic paradigm based on the principles of responsibility, dignity, and social inclusion. It is concluded that overcoming the demographic crisis is possible only through the combination of effective governance measures with a profound rethinking of the value foundations of societal development.

Keywords: migration; demographic security; social philosophy; internally displaced persons; existential crisis; identity; humanism; transformation.

Надійшла до редакції/ Received: 12.01.2026

Прорецензовано/ Revised: 22.01.2026

Прийнято до друку/ Accepted: 27.02.2026